

TÜRKİYE ve LİBYA ARASINDA AKDEDİLEN AKDENİZ'DE DENİZ YETKİ ALANLARININ SINIRLANDIRILMASINA İLİŞKİN MUTABAKAT MUHTIRASI'NIN HUKUKİ NİTELİĞİNE VE BİRLEŞMİŞ MİLLETLER'E TESCİLİNE İLİŞKİN BİR DEĞERLENDİRME

An Evaluation On The Legal Nature And The Registration By The United Nations Of The Memorandum Of Understanding Regarding The Delimitation Of Maritime Jurisdiction Areas In The Mediterranean Sea Signed Between Turkey And Libya

Doç. Dr. Ülkü HALATÇI ULUSOY

Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Milletlerarası Hukuk Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, Ankara, Türkiye

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3507-4339>

ÖZET

Doğu Akdeniz'de son dönemlerde ortaya çıkan hidrokarbon kaynakları bölgeye olan ilgiyi artırarak kıyıdaşlar arasında gerilimi de tetiklemiştir. 2003 yılından bu yana Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin komşuları ile Türkiye ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti bölgede yokmuşçasına yürürlüğe koyduğu iki taraflı deniz yetki alanları sınırlandırma antlaşmaları Türkiye'nin uluslararası hukuktan doğan haklarını ihlal etmekte, Türkiye bu antlaşmaların geçersiz olduğunu ileri sürmektedir. Bu kapsamda, çalışmanın konusunu oluşturan Türkiye'nin Libya Ulusal Hükümeti ile Doğu Akdeniz'de yetki alanlarını sınırlandırmak amacıyla 29 Kasım 2019'da imzaladığı Mutabakat Muhtırası, her iki devletin uluslararası hukuk alanında haklarını ve çıkarlarını güvence altına almayı amaçlayan çok önemli bir adım olmuştur. Söz konusu Mutabakat, tarafların Doğu Akdeniz'de oyun belirleyici aktörler haline gelmesini sağlayarak ihtiyaç duydukları enerji kaynaklarına ulaşmaları için hukuki bir zemin oluşturmuştur. Bu çalışmada öncelikle, uluslararası hukuk açısından uluslararası antlaşma özellikleri taşıyan ilgili Muhtıra'nın içerdiği hükümler kapsamında hukuki niteliği tespit edilecektir. Ardından yükselen bütün itirazlara rağmen, Mutabakat Muhtırası'nın Birleşmiş Milletler tarafından tescil ettirilmesinin uluslararası hukuk açısından anlamı ve önemi üzerinde durularak bu konuya ilişkin bir değerlendirme yapılacaktır.

Anahtar Sözcükler: Libya, Türkiye, Doğu Akdeniz, Mutabakat Muhtırası, Birleşmiş Milletler, tescil

ABSTRACT

Hydrocarbon resources that have recently emerged in the Eastern Mediterranean have increased the interest in the region and triggered the tension among the riparians. Since 2003, the Greek Cypriot Administration of Southern Cyprus has been signing bilateral agreements concerning maritime jurisdiction areas with the different countries in the Eastern Mediterranean. Turkish Republic of Northern Cyprus and Turkey have claimed that these agreements are void. In this context, a Memorandum of Understanding (MoU) regarding the delimitation of Maritime Jurisdiction Areas in the Mediterranean Sea was executed on November 27, 2019 between Republic of Turkey and Libya is a pivotal step for both states to protect their rights and interests. The mentioned MoU created a legal basis for the parties to reach the energy resources they need by enabling them to become the game-host actors in the Eastern Mediterranean. The aim of this article is primarily to determine the legal character in the light of the provisions of MoU. Afterwards, an evaluation will be made on the meaning and importance of registration of the MoU by the United Nations in terms of international law.

Key Words: Libya, Turkey, East Mediterranean, Memorandum of Understanding, United Nations, registration

1. GİRİŞ

Doğu Akdeniz'de deniz yetki alanlarının sınırlandırılmasına ilişkin sorunlar çok yönlüdür. Sorunların temelinde yatan en önemli neden kuşkusuz Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin (GKRY) Kıbrıs Adası'nın tek hâkimi gibi davranmasıdır. Rum Yönetimi'nin Ada'daki doğal kaynakları tek başına kullanmak istemesi ve bu amaçla yaptığı iki taraflı deniz yetki alanları sınırlandırma antlaşmaları, bu antlaşmalara dayanarak ilan ettiği petrol arama ruhsatı sahaları, bu sahalar için açtığı ihaleler ve başlattığı sondaj faaliyetleri Türkiye ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin Doğu Akdeniz'deki haklarını kullanmasının önünde önemli bir engel

teşkil etmektedir. GKRY ile Yunanistan, Türkiye'nin Doğu Akdeniz'de Antalya açıklarında dar bir deniz yetki alanı ile yetinmesini beklemektedir. (Başeren, 2013: ss.253-305; Aksar, 2019: 72-77; Acer, 2020(a): ss.369-407; Yayıcı, 2012: ss.1-70; Kuran, 2016: ss.265-274; Stocker, 2012: s.579; Ioannides, 2014: s.160.) Dolayısı ile buradaki sorun, Birleşmiş Milletler BM Barış Güçleri'nin denetiminde bir “Yeşil Hat ile ayrılmış olan Ada'nın kara sınırlarını” aşmış ve bugün gelinen noktada çok farklı bir boyut almıştır. (Başeren, 2010: s. 176.)

Türkiye, 2003 yılından bu yana GKRY'nin Mısır, Libya ve Lübnan ile yaptığı deniz yetki alanları sınırlandırma antlaşmalarına itiraz ederek bu antlaşmaların geçersiz olduğunu ileri sürmektedir. (Başeren, 2010: 18-26.) GKRY'nin Lübnan ile imzaladığı antlaşmalar dışında yürürlüğe giren bu antlaşmalar, KKTC'yi yok saymış ve Doğu Akdeniz'de en uzun kıyı şeridine sahip devlet olan Türkiye'nin kıtasahanlığıyla çakışmakta olan bazı alanları tek yanlı biçimde kendi deniz yetki alanları olarak kabul etmiştir. Oysaki aynı zamanda örf ve adet hukuku kuralı olan BM Deniz Hukuku Sözleşmesi madde 77 uyarınca Türkiye zaten başından itibaren (*ab inito*) ve doğal olarak (*ipso facto*) burada kıtasahanlığı haklarına sahiptir.

Türkiye, aynı zamanda bağımsız bir devlet olarak tanıdığı KKTC ile 21 Eylül 2011'de kıtasahanlığı alanlarını sınırlandırma antlaşması imzalamış, ardından onay işlemlerini tamamlayarak 10 Ekim 2012'de Resmi Gazete'de yayımlamış ve yürürlüğe sokmuştur. (RG, 10.10.2012, Sayı: 28437). Ardından kendi yetki alanına giren deniz alanlarında sondaj çalışmaları yapan Türkiye ve KKTC, Deniz Kuvvetleri himayesinde yürüttüğü çalışmaları sırasında diğer devletlerin izinsiz faaliyetlerini de engellemiş, bunun sonucunda İtalyan ENI ve Fransız Total Şirketleri Kasım 2019'da GKRY'nin belirlediği sözde 7. parselinde sondaj yapmama kararı almıştır. Öte yandan yine de Türkiye'nin bütün iyiniyetli girişimlerine rağmen GKRY ve Yunanistan olmak üzere diğer kıyıdaş devletler uluslararası hukuka aykırı eylemlerine devam etmişlerdir. (Yayıcı, 2020: s.35)

Türkiye söz konusu gelişmeler çerçevesinde bölgedeki etkinliğini artırmak ve egemenlik haklarını aktif kullanabilmek amacıyla 27 Kasım 2019 tarihinde Libya Ulusal Mutabakat Hükümeti (UMH) ile iki devlet arasındaki deniz yetki alanlarını sınırlandırmak için bir Mutabakat Muhtırası imzalamıştır. Antlaşma'nın giriş kısmında “bütün ilgili faktörler göz önünde bulundurularak, adil ve hakça sınırlandırılmasının yapılmasını kararlaştırmış olarak...” ifadelerinin bulunması, deniz alanlarının sınırlandırılması hususunda Türkiye'nin başından bu yana dile getirdiği ilgili uluslararası hukuk kuralları ile uyumlu hukuki yaklaşımının bu Muhtıra ile de benimsendiğini göstermektedir. (Acer, 2020: s.2)

Söz konusu Muhtıra'nın geçersiz olduğuna ilişkin itirazlar yükselmiş olsa da Türkiye ve Libya, Birleşmiş Milletler (BM) Antlaşması madde 102 uyarınca Muhtıra'yı tescil ettirmişler ve böylece bütün uluslararası topluluğa duyurmuşlardır. Uluslararası antlaşmalara aleniyet sağlamayı amaçlayan tescil ile birlikte, bir uluslararası antlaşma şartları da taşıdığı ortaya konulmuş olan Mutabakat Muhtırası yürürlüğe girmiştir. Dolayısı ile Muhtıra'nın tescil edilmemesi gerektiğine ilişkin itirazlar BM nezdinde kabul görmemiş olduğundan Mutabakat Muhtırası BM organları önünde ileri sürülebilecektir.

2. MUTABAKAT MUHTIRASI'NIN TÜRKİYE VE LİBYA İÇİN ÖNEMİ

Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki menfaatlerini güvence altına almak ve haklarını korumak bakımından büyük öneme sahip “Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Libya Devleti Ulusal Mutabakat Hükümeti Arasında İmzalanan Akdeniz'de Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılmasına İlişkin Mutabakat Muhtırası”na ilişkin onaylamayı uygun bulma kanunu, TBMM tarafından 5 Aralık 2019 tarihinde kabul edilmiş (RG: 07.12.2019, Sayı: 30971), 6 Aralık 2019 tarihinde Cumhurbaşkanı tarafından onaylanmış ve 7 Aralık 2019 tarihinde Resmi Gazete'de yayınlanarak Türkiye açısından yürürlüğe girmiştir. (RG: 12.12.2019, Sayı: 30976)

Doğu Akdeniz'e kıyısı olan İsrail, Filistin, Mısır, Lübnan, Suriye, Türkiye, Yunanistan, KKTC ve GKRY bölge üzerinde hak iddia eden devletlerdir. Bu devletler arasında en önemli uyuşmazlıklar Doğu Akdeniz'de deniz yetki alanlarının sınırlandırılması konularında ortaya çıkmaktadır. (Balık, 2018: 89) Bölgede bulunan potansiyel yeni rezervler bölgenin önemini daha da artırdığından enerji güvenliği ve ekonomik olarak bölgenin yeniden değerlendirilmesini gerekli kılmıştır. (Paralı, 2020: s.50) Doğu Akdeniz'de bulunan hidrokarbon rezervleri hem kıyıdaş devletlere hem de bölgenin dışında kalan aktörlere sunduğu ekonomik ve siyasal imkanlara koşut olarak enerji jeopolitiğinde önemli bir dönüşüm yaratmıştır.

ABD Jeolojik Araştırmalar Merkezi tarafından 2010 yılında hazırlanan bir raporda, Levant Havzası olarak adlandırılan Afrodit bölgesinde “3,45 trilyon m3 doğal gaz ve 1,7 milyar varil petrol bulunduğu ve Nil Deltası’nda 1,8 milyar varil oranında petrol ile 6,3 m3 doğal gaz ve 6 milyar varil sıvı doğal gaz rezervi” tespit edildiği bilgileri yer almıştır. Kıbrıs Adası’nın çevresinde “8 milyar varillik bir petrol rezervi ve Herodot olarak bilinen bölge ile Kıbrıs Adası etrafındaki bölümde 3,5 trilyon m3 oranında doğal gaz” olduğu da verilen bilgiler arasındadır. (USGS, 2010; <https://pubs.usgs.gov/fs/2010/3014/>). 2010 yılında Türkiye’nin tükettiği enerji miktarı dikkate alındığında, Doğu Akdeniz’de bulunan hidrokarbon rezervleri, Türkiye’nin neredeyse 572 yıllık enerji ihtiyacını karşılayabilecek bir potansiyel taşımaktadır. (Yaycı, 2012: 11; <https://bau.edu.tr/haber/15966-dogu-akdeniz%E2%80%99deki-hidrokarbon-rezervleri-turkiye%E2%80%99nin-572-yillik-ihtiyacini-karsiliyor>). Söz konusu veriler, bölgenin Türkiye’nin enerji güvenliği açısından ne kadar büyük bir önem taşıdığını gözler önüne sermektedir.¹

1962 yılından bu yana OPEC üyesi ve Kuzey Afrika devleti olan Libya ekonomisi için petrol ve doğalgaz kaynaklarının ihracatı çok önemli bir yere sahiptir. Dolayısı ile Doğu Akdeniz’de etkin bir role sahip olmak Libya açısından da hayati önem taşımaktadır. Arap Baharı sonrası NATO müdahalesi ile devrilen Kaddafi Hükümeti’nin ardından bölgede istikrarsızlık devam etmiş, BM’nin girişimleri neticesinde 17 Aralık 2015 tarihinde imzalanan “Libya Siyasi Antlaşması” ile Başkanlık Konseyi ve Temsilciler Meclisi’nden meydana gelen Ulusal Mutabakat Hükümeti (UMH) kurulmuştur (Güvenlik Konseyi Kararı, 2015/2259). İç savaş ve siyasi istikrarsızlıklara rağmen, Libya’nın ihracat gelirlerinin %95’i petrol ve doğal gaz ihracatına bağlıdır (OPEC, 2018). Dolayısı ile Türkiye ve Libya arasında bölgeye ilişkin yapılacak bir antlaşma ve sonrasında işbirliği her iki taraf için de önemli kazanımlar elde edilmesini sağlayacaktır.

3. MUTABAKAT MUHTIRASI’NIN HUKUKİ NİTELİĞİ

Kıyıları yan yana ya da karşılıklı olan devletler arasında kıtasahanlığı ve münhasır ekonomik bölge sınırlandırması, gerek örf adet hukuku gerek BM Antlaşması madde 74 ve 83 uyarınca bir antlaşma ile yapılabilir. Adı her ne olursa olsun içerdiği hükümler bakımından hak ve yükümlülükler doğuran bir antlaşma niteliğinde olan Muhtıra, BM Sicili’ne kaydedilmiş olup her iki taraf için de bağlayıcı nitelikte bir uluslararası antlaşma özelliklerine sahiptir. (Yüksel/Baran, 2020: s.538)

Uluslararası antlaşmaları ifade etmek üzere kullanılan andlaşma, antlaşma, anlaşma, sözleşme, misak, şart, protokol, genel senet, modus vivendi, mektup değişimi, tahkimname, statü gibi farklı terimler bulunmaktadır. (Pazarcı, 2017: ss.131-133; Aksar, 2019: s.116-117; Malanczuk, 1997: s.36; Shaw, 2017: s.685; Caşın, 2020: s.19-21) Uluslararası antlaşmaların terim sorunu bağlamında ifade edilmesi gereken husus, 1969 tarihli Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi’nde (VAHS) yer alan tanım da belirtildiği gibi, uluslararası antlaşmaların özelliklerine sahip irade uyuşmalarının hangi terimler ile ifade edildiğinin değil, uluslararası antlaşmaların özelliklerine sahip irade uyuşmalarının uluslararası hukuk açısından bağlayıcı olduğudur. Bununla birlikte, uluslararası antlaşmaların özelliklerine sahip olmayan irade uyuşmalarının da hangi terimlerle ifade edildiğinin bir önemi bulunmaz; çünkü bu irade uyuşmaları uluslararası antlaşmaların özelliklerine sahip olmadığı için uluslararası hukuk açısından bağlayıcı olmayacaktır. (Malanczuk, 1997: s.130; Shaw, 2017: s.685)

Her ne kadar genellikle mutabakat muhtıraları (Momerandum of Understanding/MoU) klasik uluslararası antlaşmalara göre daha az resmi olan, daha sonra yapılacak bir antlaşmanın genel çerçevesini çizen ya da teknik ve idari konulara ilişkin detayları belirleyen düzenlemeler olarak kabul edilseler de (UN Treaty Handbook, 2012.), hukuken bağlayıcı olup olmadıklarını anlamak için içeriğine bakılması gerekmektedir. Kullanılan terimler, tarafların üstlendikleri yükümlülükler, tarafların niyetleri, metni hangi düzeydeki yetkilinin imzalamış bulunduğu gibi kriterlere bakılarak antlaşma özelliklerine sahip olduğu sonucuna varılması durumunda, ilgili metnin adı Mutabakat Muhtırası olsa bile hukuken bağlayıcı bir antlaşma olarak kabul edilebilecektir. (IJC, “*Qatar v. Bahrain*”, 1994). Uluslararası kamu hukukunda mutabakat muhtıraları çoğunlukla antlaşma kategorisinde değerlendirilerek BM Sicili’ne kaydedilmektedir. (ICJ, “*Qatar v. Bahrain*”, Archived from [the original](#) on 2016-03-03). Dolayısı ile adının ne olduğundan çok, amacının ve içeriğinin ne olduğuna bakılarak bağlayıcı olup olmadığına karar verilecektir.

Mutabakat Muhtırası’nın uluslararası antlaşma olarak kabul edilebilmesi için uluslararası antlaşmanın sağlaması gereken kriterleri karşılaması gerekmektedir. 1969 tarihli VAHS m.2/1/a’ya göre, “uluslararası

¹Doğu Akdeniz’de hâlihazırda dört önemli enerji havzası bulunmaktadır: “Kıbrıs Adası’nın güneyindeki Afrodit, Kıbrıs Adası ile İsrail arasında kalan Leviathan, Kıbrıs Adası ile Mısır arasında kalan Nil ve Kıbrıs Adası ile Girit Adası’nın güneydoğusunda kalan Herodot”. Bölgede başka potansiyel havzalar da araştırılmaktadır. (Yüksel & Baran, 2020: s.523).

antlaşma, ister tek bir belgede, isterse iki veya daha fazla ilgili belgede yer alsın ve kendine mahsus ismi ne olursa olsun devletler arasında yazılı şekilde akdedilmiş ve uluslararası hukuka tabi olan irade uyuşmaları” olarak tanımlanmıştır. Tanımdan da anlaşıldığı üzere bir uluslararası antlaşmadan söz edilebilmesi için, uluslararası hukukun sūjeleri arasında ve yetkili kişiler aracılığı ile yapılmış olması gerekmektedir. (Malanczuk, 1997: s.38; Shaw, 2017: s.685-686; Çaşın, 2020: s.14.) Muhtıra, Türkiye ve Libya arasında yapılmış olduğundan bu koşul yerine gelmiştir.

1982 Anayasası, uluslararası antlaşmaların metnlerinin oluşturulup resmileştirilmesi konularında yetkili kişilerin kimler olduğuna dair bir düzenleme getirmemektedir. Ancak, kuvvetler ayrılığı ilkesi gereği bahsedilen konularda yürütme organının yetkili olduğu kabul edilmektedir. “1173 Sayılı Milletlerarası Münasebetlerin Yürütülmesi ve Koordinasyonu Hakkında Kanun”, “244 Sayılı Bazı Andlaşmaların Yapılması için Cumhurbaşkanına Yetki Verilmesi Hakkında Kanun” ile “Milletlerarası Andlaşmaların Onaylanmasına İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi”nin çeşitli hükümleri uyarınca bahsedilen konularda yürütme organının yetkili olduğu görülecektir. (Sur, 2020: ss.43-50)

Türk hukuk sisteminin uluslararası antlaşmaların metnlerinin oluşturulup resmileştirilmesi konularında yetkili kişilerin kimler olduğuna dair getirdiği düzenlemeler, uluslararası hukukun bu konuda getirdiği düzenlemeler ile uyum içindedir. Bu çerçevede, Türk hukuk sisteminde uluslararası antlaşmaların metnlerinin oluşturulup resmileştirilmesi konularında ve genel olarak uluslararası antlaşmaların yapılışı ile ilgili her türlü işlem konusunda yetkili olan ve yetki belgesine ihtiyaç duymayan kişiler Cumhurbaşkanı ve Dışışleri Bakanı'dır. Yetki belgesine ihtiyaç duymadan atandıkları devlet ya da uluslararası örgüt ile uluslararası antlaşmaların metnlerini oluşturup resmileştirme konusunda yetkili olan ve yetki belgesine ihtiyaç duymayan diğer kişiler ise, diğer devletlere ve uluslararası örgütlere ve örgütlerin organlarına atanan temsilciliklerimizin başkanlarıdır. Sayılan kişiler dışındaki herkesin, uluslararası antlaşmaların metnlerinin oluşturulup resmileştirilmesi için yetki belgesine ihtiyacı bulunmaktadır.

Yetki belgeleri Dışışleri Bakanlığı tarafından hazırlandıktan sonra Cumhurbaşkanı'nca imzalanarak Cumhurbaşkanı kararı ile verilmektedir. Mutabakat Muhtırası'nın metninin oluşturulup resmileştirilmesi işlemleri uluslararası antlaşmalar hukukuna ve Türk hukuk sistemine uygun bir şekilde genel olarak devleti temsile yetkili olan ve yetki belgesine ihtiyaç duymayan Cumhurbaşkanı ve Dışışleri Bakanı tarafından yapılmıştır.

Esasında Libya ile görüşmeler, 2009 yılında Kaddafi Hükümeti döneminde başlamış; ancak Libya'daki iç savaş nedeniyle devam edememiş, daha sonra Libya UMH ile devam ettirilerek 2019 yılında sonuçlanmıştır. Mutabakat Muhtırası'nın metnini resmileştiren imzalar tarafların Dışışleri Bakanları olan Mevlüt Çavuşoğlu ve Mohamed Taher Sıyala tarafından İstanbul'da 27 Kasım 2019'da atılmıştır.

Mutabakat Muhtırası, Türk hukuk sisteminde uluslararası antlaşmaların bağlayıcılık kazanması için Anayasa madde 90/1 gereğince ana kural olan TBMM tarafından onaylamayı uygun bulma kanunu çıkarılarak bağlayıcılık kazanmıştır. Mutabakat Muhtırası'na ilişkin onaylamayı uygun bulma kanunu, önce de ifade edildiği gibi 5 Aralık 2019'da TBMM'de kabul edilmiş ve Muhtıra 6 Aralık 2019'da Cumhurbaşkanı tarafından onaylanmıştır.

Bir metnin uluslararası antlaşma olarak kabul edilmesi için gerekli bir diğer kriter, uluslararası hukuk kurallarına göre ve uluslararası hukuk alanında hak ile yükümlülük doğurmak üzere yapılmış olması gerekliliğidir. Muhtıra da taraflar arasında deniz yetki alanlarına ilişkin hak ve yükümlülük doğurmak üzere deniz yetki alanlarının sınırlandırılmasına ilişkin uluslararası hukuk kuralları ve içtihadı çerçevesinde gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda sınırlandırma, hakça bir çözüme ulaşılacak şekilde, orantılılık ve adaların durumu dikkate alınarak yapılmıştır. (Yüksel&Baran, 2020: ss.538-543) Böylece Mutabakat Muhtırası'nın 1969 tarihli VAHS'nin tanımına uygun bir şekilde devletler arasında yapılmış, yazılı ve içeriği itibarıyla uluslararası antlaşmaların özelliklerine sahip bir irade uyuşması olduğu sonucuna varılacaktır.

Uluslararası antlaşmaların uluslararası hukuk düzeyinde yürürlüğe girmesi ile ilgili düzenleme VAHS m. 24'te yer almaktadır. VAHS m. 24'e göre uluslararası antlaşmalar, kendilerinin öngördüğü veya görüşmeciler devletlerin üzerinde mutabık kalabilecekleri tarzda ve tarihte yürürlüğe girmektedir. Mutabakat Muhtırası'nın yürürlüğe girmesine ilişkin düzenleme VI. maddesinde yer almaktadır. Bu düzenlemeye göre Mutabakat Muhtırası, tarafların Muhtıra'nın yürürlüğe girmesi için gerekli ulusal hukuk usullerinin tamamlandığını birbirlerine diplomatik yollarla bildirdikleri son yazılı bildirimin alındığı tarihte yürürlüğe

girer. Mutabakat Muhtırası, Cumhurbaşkanı tarafından yürürlüğe girmesine ilişkin olarak alınan karar üzerinde 8 Aralık 2019'da yürürlüğe girmiştir.²

Sözkonusu muhtıra, üçüncü devletlerin saygı göstermesi gereken objektif statü yaratan bir sınırlandırma antlaşması olarak nitelendirilebilecektir. Muhtıra'nın 1. maddesinde, Libya ve Türkiye, “Yunanistan’a ait olan Girit Adası’nın yakınından geçen, yaklaşık 30 km’lik bir sınır üzerinde” mutabık kalmışlardır. “Sınırın iki ucunun koordinatları 34° 16' 13.720" K- 026° 19' 11.640" D ile 34° 09' 07.9" K- 026° 39' 06.3" D” olarak belirlenmiştir. Mutabakat’ın ekleri ile de belirlenen sınırlara ilişkin haritalar ve koordinatlar gösterilmiştir. (Mutabakata Muhtırası Ek 1 ve Ek 2) Mutabakat’ın 2. maddesinde ise, bu eklerin Mutabakat’ın ayrılmaz bir parçası olduğu belirtilmiştir. Belirlenen bu sınırın, tarafların “kıta sahanlıkları ve potansiyel Münhasır Ekonomik Bölgeleri (MEB)’leri arasındaki sınır” olduğu unutulmamalıdır. Diğer bir deyişle, ilgili düzenlemeler Türkiye’nin Doğu Akdeniz’de MEB ilân ettiğine ilişkin bir sonuç çıkarılmamalıdır. (Baran&Yüksel, 2020: s.539)

BM Antlaşması madde 102 uyarınca BM Sekreteryası’na tescil edileceğine ilişkin bir düzenlemenin de Mutabakat Muhtırası’nın 3. maddesinde yer aldığı görülmektedir. İlgili düzenleme gereğince Türkiye ve Libya UMH bu bildirim yapılarak yükümlülüklerini yerine getirmişlerdir. Mutabakat’ın uygulanmasına ilişkin çıkabilecek uyuşmazlıklar için 4. maddede uyuşmazlık çözüm mekanizmaları da belirlenmiştir. İlgili düzenleme, taraflar arasında Mutabakat’tan doğan bir uyuşmazlık çıkması durumunda, uyuşmazlığın BM Antlaşması’nın 33. maddesi çerçevesinde “karşılıklı anlayış ve işbirliği ile diplomatik yollarla çözülmesi” gerektiğini hükme bağlamaktadır. Bir başka ifade ile daha farklı spesifik bir çözüm önerisi getirilmemiştir.

Mutabakat Muhtırası’nın 4/2. maddesine göre taraflar, “bir tarafın MEB’inden başlayarak diğer tarafın MEB’ine uzanan doğal kaynakların bulunması halinde bunların işletilmesine ilişkin model antlaşmalar yapılabilecektir”. Aynı maddenin 3. fıkrası ise, taraflara Doğu Akdeniz meselesinin geleceği açısından önemli bir yükümlülük getirerek, “taraflardan birinin daha sonra üçüncü bir devlet ile karşılıklı olarak MEB sınırlarını belirleyecek bir antlaşma yapmadan önce bunu diğer taraf ile müzakere etmesi gerektiğini” hükme bağlamıştır. Mutabakat Muhtırası’nın gözden geçirilmesi talebi de taraflarca diplomatik yollar ile yazılı bir şekilde karşılıklı olarak iletilebilecek ve ancak iki tarafın değişiklik konusunda mutabık kalması ile gerçekleştirilebilecektir. Öte yandan 1. ve 2. maddeler için bir değişiklik talebi söz konusu olamayacaktır. Dolayısı ile bu maddeden tarafların ileride sınır koordinatlarına ilişkin bir tartışma açılmasının önüne geçilmek istenildiği sonucuna varmak mümkündür.

Mutabakat Muhtırası’nın aynı zamanda son maddesi olan 6. maddesinde ise, ne zaman yürürlüğe gireceği düzenlenmiştir. İlgili madde uyarınca Mutabakat, 1 tarafların gerekli ulusal onay işlemlerini tamamladıklarını karşılıklı olarak diplomatik yollardan yazılı olarak bildirmesiyle ve son bildirim alındığı tarihte” yürürlüğe girecektir. Aynı maddede, “Mutabakat’ın Türkçe, Arapça ve İngilizce olmak üzere üç dilde geçerli olacağı ancak anlaşmanın yorumuna ilişkin bir uyuşmazlık olması durumunda İngilizce nüshasının esas alınacağı” düzenlemesine de yer verilmiştir.

İlgili düzenlemelerde de anlaşılacağı üzere, her iki taraf için hak ve yükümlülükler getiren, iki devlet arasında Doğu Akdeniz’de deniz yetki alanlarının sınırını belirleyen Mutabakat Muhtırası bir uluslararası antlaşmanın taşıması gereken bütün özellikleri bünyesinde barındırmaktadır. BM Antlaşması madde 102 uyarınca da BM Sicili’ne bir uluslararası antlaşma olarak tescil edilmiştir.

4. MUTABAKAT MUHTIRASI’NA YÖNELİK İTİRAZLAR

Türkiye ile Libya UMH arasında akdedilen Muhtıra, Türkiye’nin haklarını korumak için atılmış olduğu önemli bir adım olmakla birlikte, Mutabakat Muhtırası’na yönelik sert tepkiler bölgede tansiyonu yükseltmiştir. Mısır ve Suriye, BM’ye ilettikleri notalar aracılığı ile Türkiye-Libya Muhtırası’nı tanımadıklarını ve hukuken yok hükmünde saydıklarını bildirmişlerdir. Basında yer alan haberlere göre, Yunanistan ve Mısır resmi makamları da söz konusu Muhtıra’yı tanımadıklarını her fırsatta dile getirmişler, ayrıca konuya ilişkin ortak açıklama yapmışlardır.³

Yunanistan, Muhtıra’nın “kendi adalarının kıta sahanlığı alanlarını ihlal ettiğini” ve Güvenlik Konseyi’nin 2259 (2015) sayılı karar ile onaylanan Libya Siyasi Antlaşması madde 8/2(f) uyarınca, Libya Temsilciler

² Mutabakat Muhtırası’nın Yürürlük Tarihinin 8 Aralık 2019 Olarak Tespit Edilmesine İlişkin Cumhurbaşkanı Kararı için bkz. (<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2019/12/20191212-11.pdf>), E.T. 02.03.2021.

³ Açıklamanın detayları için bkz. (“Egyptian FM discusses Libya with Greek, Italian counterparts” (Egypt Today, 23 December 2019), <https://www.egypttoday.com/Article/1/78968/Egyptian-FM-discusses-Libya-with-Greek-Italian-counterparts> E.T: 03.02.2021.

Meclisi tarafından onaylanmadığı için bu anlaşmanın geçersiz ve yok hükmünde olduğunu iddia etmiştir. Muhtıra'nın geçersiz olduğu gerekçesi ile de “BM Antlaşması madde 102 uyarınca tescil edilmemesi ve BM Okyanus İşleri ve Deniz Hukuk Dairesi tarafından internet sayfasında yayınlanmamasını” da talep etmiştir.⁴

Yunanistan, belirlenen bu sınırların kendi kıta sahanlığı haklarını ihlal ettiğini ileri sürmüş, aynı zamanda ayrılıkçı oluşum olarak nitelendirdiği KKTC ile Türkiye arasında yapılan antlaşmanın da hukuka aykırı olduğu iddiasını yenilemiştir.⁵ Türkiye ise verdiği cevabında, yapmış olduğu antlaşmanın en başından beri Doğu Akdeniz’de var olan haklarına ilişkin olduğunu belirtmiştir. Türkiye söz konusu haklarının “1- Adaların, Doğu Akdeniz’deki en uzun kıyı şeridinde sahip devlet olan Türkiye’nin kıyı projeksiyonunu kesici bir etkiye (cut-off effect) sahip olamayacağı, 2- Ortay hattın karşı tarafında yer alan adaların karasularından fazla bir deniz yetki alanına sahip olamayacağı, 3- Deniz yetki alanlarının belirlenmesinde ilgili kıyıların uzunluklarının ve doğrultularının dikkate alınması gerektiği” yönündeki görüşlerini tekrarlamıştır.⁶

Yunanistan’ın benzer gerekçeler ile Mutabak Muhtırası’nın geçersiz olduğunu ileri süren bir başka devlet ise, Mısır’dır. Libya Siyasi Antlaşma’nın hükümlerinin ihlal edildiğini ileri süren Mısır da Muhtıra’nın BM nezdinde tescil edilmemesi ve Okyanus İşleri Dairesi ve Deniz Hukuku tarafından da yayınlanmamasını talep etmiştir.⁷

Suriye de bölge ile yakın bir ilişkisi bulunmamasına rağmen, BM’ye 2 Şubat 2020’de gönderdiği bir mektup ile sözkonusu Muhtıra’yı tanımadığını bildirmiştir; tescil edilmemesi ve yayınlanmaması talebinde bulunmuştur. Muhtıra’nın geçerli olabilmesi için Libya Parlamentosu tarafından da onaylanması gerektiğini ileri sürmüştür.

Libya’nın yasal hükümeti olduğunu iddia eden ve Tobruk’u fiilen hakimiyeti altında bulunduran Temsilciler Meclisi de antlaşmanın geçersiz olduğunu iddia etmiştir.⁸ Bu noktada devletin devamlılığı doktrini gereğince bir devletin uluslararası hukuk kişiliği ve buna bağlı olarak hak ve yükümlülükleri de devam etmektedir. Hükümetler anayasal ya da anayasaya aykırı yollardan değişebilir; fakat devletin devamlılığı esastır. Uluslararası düzenin siyasi istikrarı için devletin devamlılığı hayati bir önem taşır. Bu nedenle sonra gelen hükümetler, önceki hükümetlerin yapmış olduğu antlaşmalar ile bağlı olacaktır. (Baran, 2020: s. 2)

Türkiye, BM desteği ile kurulan UMH ile antlaşma yapmıştır. BM Güvenlik Konseyi’nin 2015 (2259) sayılı Kararı ile Libya’nın yegâne idari otoritesi olarak kabul edilmiştir. Yunanistan, Mutabakat Muhtırası’nın Libya’nın yetkili temsilcisi tarafından yapılmadığına ilişkin iddiasında çelişkili bir duruma düşmüştür; çünkü geri çağırdığı Libya Büyükelçisi de UHM tarafından atanmış olan bir büyükelçidir. Demek ki, Yunanistan da öncesinde yetkili hükümet olarak bu hükümeti tanımıştır. (Patrick, 2020) Bütün bu itirazlara rağmen BM yaptığı incelemeye istinaden tescil işlemini gerçekleştirmiş, dolayısı ile antlaşmanın geçersizliğine ilişkin gerekçeleri haklı bulmamıştır.

5. MUTABAKAT MUHTIRASI’NIN TESCİLİNİN ÖNEMİ

I. Dünya Savaşı’nın çıkmasının en önemli nedenlerinden biri, XVII. ve XIX. yüzyıllar arasında Avrupa diplomasisinin en önemli özelliklerinden kabul edilen gizli diplomasi olmuştur. Tamamen dışa kapalı olarak yürütülen bu diplomasi gizli bir şekilde yürütüldüğü için bazen bir bölge halkı başka bir devletin egemenliğine altına geçtiğini sonradan öğrenebilmiştir. Bu diplomasiye en önemli tepkiyi dönemin Amerika Birleşik Devletleri (ABD) Başkanı *Woodrow Wilson* vermiştir. Çocukluğunda iç savaşa tanık olan Wilson, bütün dünyada savaşları önlemeyi amaçlayan bir örgüt kurulması için çalışmalar yürütmüş; aynı zamanda I. Dünya Savaşı’nda ABD’nin tarafsız kalmasını sağlamıştır.

⁴Açıklamanın detayları için bkz. Bkz. “Letter dated 14 February 2020 from the Permanent Representative of Greece to the United Nations addressed to the Secretary-General. Annex to this letter is the Letter dated 9 December 2019 from the Permanent Representative of Greece to the United Nations addressed to the Secretary-General. A/74/706. 19 February 2020. Website of the Division for Ocean Affairs and the Law of the Sea.” (https://www.un.org/Depts/los/general_assembly/other_general_assembly_documents.html) E.T: 03.02.2021.

⁵“Letter dated 19 February 2020 from the Permanent Representative of Greece to the United Nations addressed to the Secretary-General: 2020.”

⁶Detaylı bkz. “Letter dated 18 March 2020 from the Permanent Representative of Turkey to the United Nations addressed to the Secretary General”, 2020”. (https://www.un.org/Depts/los/general_assembly/other_general_assembly_documents.html) E.T: 03.02.2021.

⁷Açıklamanın detayları için bkz., “Note Verbale dated 23 December 2019 from the Permanent Mission of Egypt to the United Nations addressed to the Secretary-General. A/74/628. Website of the Division for Ocean Affairs and the Law of the Sea.” (<https://www.un.org/Depts/los/LEGISLATIONANDTREATIES/STATEFILES/EGY.htm>) E.T: 03.02.2021.

⁸Temsilciler Meclisi Başkanı *Aguila Saleh İssa*’nın açıklaması için bkz. “Head of Libya parliament says Turkey-Libyan deal invalid” (Reuters 12 December 2019). (<https://www.reuters.com/article/us-greece-libya-turkey-idUSKBN1YG26Z>) E.T: 03.02.2021.

Wilson, 8 Ocak 1918 tarihinde ABD Kongresinde “*Wilson’un On Dört Noktası*” olarak anılan bir söylevde bulunmuştur (Kürkçüer, 1964: s. 159) 14 maddeden oluşan ilkelerden 8. uyarınca “*barış uyuşmaları açık olarak akdolunacaktır. Bunlardan sonra ne mahiyette olursa olsun enternasyonal gizli uyuşmalar olmayacaktır. Diplomasi de açıkça ve meydanda cereyan edecektir.*” Uluslararası ilişkilerde gizliliği ortadan kaldırmayı amaçlayan bu ilke, Pakt’ın dibacesinde yer almıştır. (Bilsel, 1998:s.94) Devletler arasında yapılan uluslararası antlaşmaların tescil edilmesi gizliliği ortadan kaldırarak, uluslararası ilişkilerde şeffaflık ve güvenlik sağlamayı amaçlamaktadır.

5.1. Milletler Cemiyeti ve Birleşmiş Milletler Dönemi Uluslararası Antlaşmaların Tescili

Uluslararası barış ve güvenliği korumak amacıyla kurulan Milletler Cemiyeti Misakı’nın 18. maddesi ile Wilson İlkeleri’ne paralel olarak gizli diplomasiyi önlemek ve şeffaflığı sağlamak amacı ile uluslararası antlaşmaların tesciline ilişkin bir düzenleme yapılmıştır. İlgili düzenlemeye göre, “*Milletler Cemiyeti azasından olan bir devlet tarafından akdedilmiş olan bir muahede (anlaşma) beynelminel bir taahhüt bademe (bundan böyle) cemiyetin umumi kitabetine tescil ve sürat mümkünü ile neşredilecektir. İşbu muahede ve taahhütlerden hiçbirisi tescilden evvel mer’i (yürürlükte olma) yasaktır.*” Görüldüğü üzere, uluslararası antlaşmaların yürürlüğe girebilmesi için Milletler Cemiyeti Genel Sekreterliği’ne tescil edilmesi gerekliliği doğmuştur.

Milletler Cemiyeti tarafından uluslararası antlaşmaların kütüğe geçirilmesi ile tescil edilen antlaşmalar öncelikle üye devletler tarafından Milletler Cemiyeti’ne bildirilmiş, daha sonra Genel Sekreterlik tarafından kütüğe geçirilerek yayınlanmışlardır. Antlaşma kavramını son derece geniş yorumlayan Milletler Cemiyeti, 10 Ocak 1920’den 1 Ekim 1945 tarihine kadar toplam 205 cilt tutan 4834 antlaşmayı kütüğe tescil etmiştir. (Menemencioğlu, 1938: s.323; Pazarcı, 2017: s.139; League of Nations Treaty Series, 1920-1946) Milletler Cemiyeti nezdinde tescil ettirilmeyen uluslararası antlaşmaların uluslararası hukuk alanında geçerli olmayacağı iddia edilmiştir. (Menemencioğlu, 1938: s.324) Aybay, Misak’ın 18. maddesi uyarınca tescil edilmeyen antlaşmanın geçerlilik bakımından bir önkoşul olduğunu; tescil edilmeyen antlaşmaların yürürlüğe giremeyeceği görüşündedir. (Aybay, 2016: s.72) Öte yandan, tescil edilmeyen antlaşmaların geçersiz olmayıp, Milletler Cemiyeti ve organları önünde ileri sürülemeyeceğini savunanlar da bulunmaktadır. (Meray, 2000: s.123; Pazarcı, 2017: s.139; Bozkurt/Kütükçü, 2000: s. 58) Bu konuda o dönemin uluslararası hakem kararları yol gösterici olabilecektir.

Fransız-Meksika Karma Komisyonu’nun 19.10.1928 tarihli bir kararında, Milletler Cemiyeti nezdinde tescil edilmeyen bir antlaşmanın Milletler Cemiyeti organları ve Uluslararası Sürekli Adalet Divanı’nın yanı sıra diğer uluslararası mahkemeler önünde de ileri sürülemeyeceği ifade edilmiştir. (Pablo Najera Davası, 1928 ss.468-473) Diğer yandan aynı komisyon, tescil edilmemiş antlaşmaların geçersizliğinin sadece Milletler Cemiyeti üyeleri tarafından ileri sürülebileceğini, dolayısı ile antlaşmanın hukuksal geçerliliğini değil, ileri sürülebilirliğini etkileyen bir koşul olduğunu vurgulamıştır. Uluslararası Sürekli Adalet Divanı da 30.08.1924 tarihli *Mavrommatis Davası*’na ilişkin Kararı’nda⁹ Türkiye’ye karşı, Türkiye henüz Cemiyet üyesi olmamasına rağmen, Milletler Cemiyeti’ne tescil edilememiş olan ve Lozan Antlaşması’nın bir parçası olan XII sayılı Protokol’ü uygulamıştır (Pazarcı, 2017: s.139).

Milletler Cemiyeti üyesi olmayan devletlerin de yaptıkları antlaşmaları tescil ettirmeleri mümkün olmuştur. Milletler Cemiyeti tarafından hazırlanarak kabul edilen “19 Mayıs 1920 Muhtırası”, ihtiyari (seçimlik) tescilin kabulü ve dahası teşvikini kabul etmiştir. (Menemencioğlu, 1938: s.314) Milletler Cemiyeti’ne tescil edilen antlaşmalar, sadece antlaşmaların tarafları için bağlayıcı niteliktedir.

Milletler Cemiyeti’nin halefi olan BM’nin kurucu antlaşmasında da uluslararası antlaşmaların tesciline ilişkin bir düzenlemeye yer verilmiştir. BM Antlaşması madde 102’de düzenlenen tescil hükmünün ilk fıkrasına göre, “*İşbu Antlaşma’nın yürürlüğe girmesinden sonra, Birleşmiş Milletler’in herhangi bir üyesi tarafından yapılan her uluslararası sözleşme ya da anlaşma, mümkün olan en kısa sürede Sekretery’a da kütüğe işlenecek ve Sekretery’a tarafından yayımlanacaktır.*” İkinci fıkrası uyarınca, “*İşbu maddenin 1. fıkrası hükümleri uyarınca kütüğe işlenmemiş bir uluslararası sözleşme ya da anlaşmanın taraflarından herhangi biri, söz konusu sözleşme ya da anlaşmayı Birleşmiş Milletler’in bir organı önünde ileri süremez.*” Görüldüğü üzere bu düzenleme uyarınca, BM’ye tescil edilmeyen uluslararası antlaşmaların BM organları, dolayısı ile BM’nin yargı organı olan UAD önünde ileri sürülemeyeceği sonucuna varılmaktadır.

⁹ Karar için detaylı bkz. <https://www.icj-cij.org/en/pcij-series-a> (E.T: 02.01.2021)

Tescile ilişkin olarak sadece üye devletlere getirilen yükümlülük BM Antlaşması'nın yürürlüğe girdiği 24 Ekim 1945 tarihinden sonra yapılan antlaşmalar için geçerli olacaktır.

Üye devletlerin iki ya da çok taraflı yaptıkları bütün antlaşmaların en kısa süre içinde kütüğe kaydedilerek yayımlanması gerekmektedir. *Lütem*, ilgili düzenlemede yer alan “en kısa sürede” ifadesini Milletler Cemiyeti Misakı'nda geçen “süratı mümkün ve derhal” ifadelerine göre zayıf ve yetersiz bulmuştur. (Lütem, 1959: s.95) Dolayısı ile tescil, Milletler Cemiyeti Misakı'ndan farklı olarak, BM Antlaşması uyarınca antlaşmanın geçerlilik kazanması için “kurucu” bir nitelik taşımamaktadır. (Aybay, 2016: s.72) Bunun sonucunda tescil edilmeyen antlaşmaların tamamen geçersiz olduğu sonucuna varılamayacak; sadece BM ve organları önünde ileri sürülemeyecek olsa da taraflar antlaşmayı uygulayabilecektir. Tescile ilişkin ilgili BM düzenlemesi ile tescil ettirmemenin yaptırım ağırlığının azalarak “geçersizlikten”, “BM organları önünde ileri sürülememeye” indirildiği görülmektedir. (Aybay, 2016: ss.72-73) İlgili maddede yer alan “kütüğe işlenecek”, “tescil ettirilecek” şeklindeki ifadelerden üye devletlere antlaşmaların tescili konusunda bir yükümlülük getirildiği, dolayısıyla devletlere takdir yetkisi verilmediğini söylemek de mümkündür. Öte yandan özellikle askeri nitelikteki gizli ve BM Antlaşması ile bağdaşmayan antlaşmaları önlemek açısından sadece BM organları önünde ileri sürülememesi çok da caydırıcı bir yaptırım olmayacaktır.

BM Antlaşması yürürlüğe girmeden önce Milletler Cemiyeti'ne tescil edilmiş ya da edilmemiş antlaşmaların BM önünde ileri sürülüp sürülemeyeceğine ilişkin bir düzenleme bulunmamakla birlikte, ileri sürülebileceği yönünde görüşler bulunmaktadır. (Doğan, 2001: s.62) Nitekim, BM Antlaşması yürürlüğe girmeden önce yapılmış ve Milletler Cemiyeti'ne tescil edilmemiş antlaşmaların daha sonra BM siciline kaydının yapılması mümkündür. Uluslararası antlaşma taraflarından birinin antlaşmayı tescil ettirmesi yeterlidir.

1969 tarihli VAHS'de de BM Antlaşması'nda yer alan tescile ilişkin düzenlemeye paralel bir hüküm yer almaktadır. Sözleşme'nin “antlaşmaların tescili ve yayımlanması” başlıklı 80. maddesi uyarınca “1. Antlaşmalar yürürlüğe girdikten sonra Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri'ne tescil edilmek veya dosyalanmak ve yerine göre kaydetmek ve yayınlamak üzere iletilecektir. 2. Bir depoziterin tayin edilmesi, bir önceki paragrafta belirtilen işlemleri yapma iznini teşkil eder.”

BM Antlaşması madde 102, uluslararası antlaşmaların tesciline ilişkin genel bir çerçeve çizmekte, uygulamanın nasıl olacağına ilişkin detay içermemektedir. Konuya açıklık getirmek amacıyla BM Genel Kurulu tarafından 14.12.1946 tarihli 97/1 sayılı “BM Antlaşması'nın 102. Maddesinin Nasıl Uygulanacağı”na ilişkin bir karar alınmış, bu karar daha sonra 1.12.1949 tarihli 364 B (IV) sayılı ve 12.12.1950 tarihli 482 (V) sayılı kararları ile bazı değişikliklere uğramıştır (Registration and Publication of Treaties and International Agreements: Regulations to give effect to Article 102 of the Charter of the of the United Nations). Bu kararlarda bir uluslararası antlaşmanın tescil edilebilmesinin koşulları belirlenmiştir: Öncelikle tescil edilecek antlaşmanın en az iki devlet için yürürlüğe girmiş olması gerekmektedir. İkincisi, kaydın antlaşmanın tarafı olan herhangi bir devlet tarafından yapılması koşuludur. Bir başka ifade ile her iki devletin de ayrı ayrı başvurusu şartı aranmamaktadır. Üçüncüsü, antlaşmada değişiklik yapılması durumunda bu değişikliğin onaylı bir örneği de bildirimle eklenmelidir. Son koşul ise, BM'nin taraf olduğu ya da onun doğrudan tescil edeceği öngörülen antlaşmaları Sekreterlik tarafından *re'sen* tescil (ex officio registration) edilmesidir. Burada kastedilen BM'nin diğer devletler ve uluslararası örgütler ile yapmış olduğu uluslararası antlaşmalardır. Örneğin, BM'nin kendi komiteleri ile yaptığı antlaşmalar bu kategoride değerlendirilmeyecektir. Benzer şekilde hükümetler dışı örgütler ile devletler arasında yapılan antlaşmalar da bu kapsamda yer almayacaktır. Tescil edilecek antlaşma, uluslararası kamu hukuku alanında kabul edilen antlaşma koşullarını yerine getirmiş olmalıdır. Örneğin Uluslararası Patent Enstitüsü ile bir devlet arasında yapılan antlaşma BM siciline kaydedilemeyecektir. (https://legal.un.org/repertory/art102/english/rep_orig_vol5_art102.pdf, s. 295)

Her ne kadar BM Antlaşması uluslararası antlaşma tanımı yapmasa da BM Genel Sekreteri tescil için başvuru yapılan belgelerin uluslararası antlaşmaların şartlarını taşıyıp taşımadığını değerlendirme konusunda takdir yetkisine sahiptir. Bir başka ifade ile *prima facie* kendisine sunulan belgelerin uluslararası antlaşma kriterlerini değerlendirirken tarafların iddiaları ile bağlı değildir. Gerekli şartları taşımadığı kanaatine varırsa ya da tereddüt olursa antlaşmanın taraflarından ek belge talep edebilecektir. Bu noktada tescil için başvurusu yapılan belgenin adının ne olduğunun bir önemi bulunmamaktadır. Önemli olan içerik olarak bir antlaşma niteliği taşıyıp taşımadığıdır. Adı protokol, mutabakat muhtırası

hatta tek taraflı bildiri bile olsa içerik esas alınmaktadır. (UN Treaty Handbook, 2012: s.30) Örneğin UAD Statüsü madde 36/2 uyarınca Uluslararası Adalet Divanı'nın (UAD) zorunlu yargı yetkisini tanıyan devletlerin tek taraflı bildirimleri de BM Genel Sekreteri tarafından *re'sen* Sicil'e kaydedilmektedir. Burada önemli olan sözkonusu tek taraflı irade açıklamasının diğer devletlere karşı bir yükümlülük doğurup doğurmadığıdır. (UN Treaty Handbook, 2012: ss. 33-34)

BM Antlaşması'na taraf olan devletler yaptıkları antlaşmaları tescil etme yükümlülüğü altına girerken, BM Genel Sekreteri de bu antlaşmaları kaydetme ve yayınlama görevini üstlenmiştir. UAD önünde sözkonusu antlaşmanın ileri sürülmesi için yayınlanması değil kaydedilmesi yeterli görülmüştür. (UN Treaty Handbook, 2012: s.29) Tescil işlemi, antlaşmanın özel bir kütüğe geçirilmesinden sonra yayınlanmasını da gerektirmektedir. Ayrıca Genel Sekreter tarafından antlaşmanın taraf temsilcilerine antlaşmaların tescil edildiğine ilişkin onaylı bir sertifika verilmektedir. Antlaşmaların tesciline ilişkin yükümlülüğün doğması için antlaşmada özel bir düzenleme yer alması gerekli olmamakla birlikte böyle bir düzenlemeye yer verilmesine bir engel de bulunmamaktadır. Örneğin, GKRY'nin 1960 yılında yapılan Anayasası'nın 1. Ekini oluşturan ve Türkiye, Birleşik Krallık ve Yunanistan arasında yapılan Garanti Antlaşması'nın taraflarca BM Antlaşması'nın 102. maddesi uyarınca BM Sekreteryası nezdinde tescil ettirileceği açıkça düzenlenmiştir. (madde V)

BM Antlaşması yürürlüğe girdikten kısa bir süre sonra Genel Kurul, BM üyesi olmayan devletlere de yaptıkları antlaşmaları gönüllü olarak sicile kaydetmeleri yönünde çağrıda bulunmuştur. Genel Kurul'un 23(I) sayılı kararı BM Antlaşması yürürlüğe girmeden önce yapılan ve Milletler Cemiyeti Sicili'ne de kaydedilmiş bütün uluslararası antlaşmaları içine alacak şekilde yapmıştır. (https://legal.un.org/repertory/art102/english/rep_orig_vol5_art102.pdf, ss.280-281) Genel Kurul daha sonra aldığı 254 (III) sayılı karar ile de Genel Sekreter'in üye devletlerin tescil konusundaki yükümlülüklerini tam olarak en kısa sürede yerine getirmeleri için gerekli tüm önlemleri alacağı belirtilmiştir. Ayrıca antlaşma metinleri en doğru ve tam çevirileri ile birlikte Genel Sekreterlik tarafından en kısa sürede yayımlanacaktır. (364 A(IV))

5.2. Mutabakat Muhtırası'nın Birleşmiş Milletler'e Tescilinin Sonuçları

Görüldüğü üzere BM Antlaşması'na taraf olan devletlerin yapmış oldukları uluslararası antlaşmaları BM Sicili'ne tescil ettirmeleri bir yükümlülüktür. BM üyesi olan Türkiye ve Libya da uluslararası antlaşma özellikleri taşıyan Mutabakat Muhtırası'nı bu yükümlülüğün bir gereği olarak BM Sicili'ne kaydettirmişlerdir. Bu kapsamda bu yükümlülüğe ilişkin olarak Libya Mutabakat Muhtırası'nın 3. maddesinde, BM Şartı madde 102 uyarınca BM Sekreteryası'na tescil edileceğine ilişkin bir düzenlemeye yer verilmiş, taraflar daha sonra bu bildirimi yaparak hükmün gereğini yerine getirmişlerdir.

Türkiye-Libya Mutabakat Muhtırası'nın BM'ye tescil edilmesi neticesinde önemli kazanımlar elde edilmiştir. Öncelikle, BM'nin mutabakata antlaşma olarak değer biçip kaydetmiş olması, antlaşmanın geçersiz olduğu iddialarının haksız olduğunu ortaya koyarak Türkiye'yi haklı çıkarmaktadır. Mısır, Yunanistan ve Suriye Muhtıra'nın tescil edilmesine yönelik Muhtıra'nın geçersizliğine ilişkin itirazları nedeniyle BM Genel Sekreteri'nin Muhtıra'yı tescil etmeden önce bu talepleri göz önünde bulundurarak incelemesi bir gereklilik arz etmiştir.

Önce de ifade edildiği gibi, BM Genel Sekreteri, bütün antlaşmaları sicile kaydetmek zorunda değildir. Bir başka ifade ile, antlaşma olarak nitelendirilemeyecek belgeleri tescil etmemekte ya da bir eksiklik görmesi durumunda ek belge talep edebilmektedir. BM Genel Sekreteri, Mutabakat Muhtırası ile ilgili bir sorun ya da eksiklik görmemiş; herhangi bir ek belge talebinde de bulunmamıştır. Mutabakat Muhtırası, tescil edildiğine göre uluslararası antlaşma özellikleri taşıyor demektir. Burada hemen şunu belirtmek gerekir ki BM Genel Sekreteri, antlaşmaların içeriğini inceleme ve denetleme yetkisine sahip değildir. Bir başka ifade ile bir antlaşmanın taşınması gereken asgari özelliklere sahip olup olmadığına bakmaktadır.

BM Genel Sekreterliği, antlaşma olarak tescil ettiği bütün uluslararası mutabakatları, “*BM Antlaşmalar Serisi*” (UN Treaty Series: <https://treaties.un.org/Pages/AdvanceSearch.aspx>) olarak BM'nin kurulduğu yıldan bu yana resmi bir dergide yayımlanmaktadır. Türkiye Libya Mutabakat Muhtırası da bu dergide yerini almıştır. Benzer şekilde “BM Okyanus İşleri ve Deniz Hukuku Dairesi” de devletlerin deniz hukukuna ilişkin mevzuat ve antlaşmalarını internet sayfasında yayınlamaktadır.¹⁰ BM Okyanus İşleri ve

¹⁰Bu internet sayfası <https://www.un.org/Depts/los/index.htm> adresinde bulunmakta ve ulusal düzenlemeler ve denizlere dair uluslararası antlaşmalar “Maritime Space: Legislation and Treaties” başlığı altında bir veri tabanı olarak yayımlanmaktadır.

Deniz Hukuku Dairesi önce de ifade edildiği üzere, gerek Libya gerek Türkiye adına, tescilden sonra Muhtıra'yı internet sayfasında yayınlamış; dolayısıyla Türkiye-Libya Deniz Sınırı Antlaşması'na ilişkin ileri sürülen itirazlar ve gerekçeler burada da kabul görmemiştir. (Acer, 2020: s.4) .

Mutabakat Muhtırası'nın tescili ile elde edilen bir diğer önemli kazanım da BM organları ve dolayısı ile UAD önünde ileri sürülebilecek bir antlaşma özelliği kazanmış olmasıdır. Böylece ileride çıkacak muhtemel bir uyuşmazlık durumunda Divan açısından UAD Statüsü madde 38 uyarınca asli şekli kaynak olarak kabul edilecektir. Burada yine değinilmesi gereken bir husus, ileride Libya'da süregelen iç karışıklıklar nedeniyle herhangi bir hükümet değişikliği olması durumunda bu antlaşmanın geçerliliğini devam ettirmesi gerektiğidir. BM Genel Sekreteri'nin bu yöndeki itirazları da haklı neden olarak görmediği anlaşılmaktadır. Dolayısı ile söz konusu tescil işlemi, Tobruk Hükümeti'nin tezlerini de çürütmüştür. Özetle, tescil işlemi ile Türkiye, uluslararası hukuka uygun bir şekilde son derece önemli kazanımlar elde etmiştir.

6. SONUÇ

Doğu Akdeniz'de kıyıdaşlar arasında deniz yetki alanlarının paylaşımı konusunda süregelen sorunlar bütün kıyıdaşların biraraya geldiği bir antlaşma ile belirlenememektedir; çünkü bölgedeki deniz havzaları üzerinde kıyıdaşların çakışan menfaatleri bulunmaktadır. Özellikle, GKRY, KKTC, Yunanistan ve Türkiye arasında 2000'li yılların başlarından beri bölgede hakim olan gerginlik son zamanlarda etkisini çok ciddi bir şekilde göstermiştir. Bölgenin diğer aktörleri olan Mısır, Suriye, Lübnan, İsrail, Filistin gibi devletler de bu gerginlik ve çatışmalardan etkilenmektedir. Doğu Akdeniz Havzası'nda bulunan potansiyel hidrokarbon sahaları bölgenin stratejik önemini artırmakta, Rusya, AB ve ABD gibi küresel güçler de bölgede aktif rol oynamak istemektedir (Shaffer, 2018).

Türkiye de Doğu Akdeniz'de en uzun kıyı şeridine sahip devlet olarak bölgede proaktif bir rol almak istemektedir. Libya ile yaptığı deniz yetki alanlarının sınırlandırılmasına ilişkin Mutabak Muhtırası bu yönde atılan önemli bir adımdır. Mutabak Muhtırası'nın onaylanması ve BM nezdinde tescil edilmesi ile gerek Türkiye gerek Libya Doğu Akdeniz'de deniz yetki alanlarına ilişkin önemli kazanımlar elde etmişlerdir. İlk defa Türkiye bir kıyıdaş devlet ile MEB sınırlandırma antlaşması yapmıştır. Böylece, deniz yetki alanlarımızın batı sınırı uluslararası hukuka uygun bir şekilde belirlenmiştir.

Son olarak içeriği itibarı ile bir uluslararası antlaşmanın taşıması gereken özelliklere sahip olan Mutabakat Muhtırası'nın BM nezdinde tescili ile bütün uluslararası kamuoyuna duyurulması Türkiye'nin uluslararası hukuktan doğan haklarını da teyit etmiştir. Ayrıca, Türkiye için Doğu Akdeniz'de en kötü senaryo olan Yunanistan-Mısır ve Yunanistan-GKRY arasında deniz yetki alanlarının paylaşımına ilişkin antlaşmaların yapılmasının önü kesilmiştir (Yaycı, 2020: s.36). Muhtıra'ya yönelik çeşitli devletlerin ileri sürmüş olduğu itirazların da BM nezdinde kabul görmeyişi, Türkiye'nin ileride çıkma potansiyeli olan uyuşmazlıklar açısından önemli bir avantaj sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

Acer, Y. (2019), "Doğu Akdeniz'de Deniz Yetki Alanları ve Türkiye-Libya Mutabakatı", Seta Analiz, Sayı: 301:1-18.

Acer, Y. (2020), "Türkiye-Libya Deniz Sınırı Antlaşması'nın Birleşmiş Milletler Tarafından Tescilinin Önemi", Seta/Perspektif, Sayı: 298:1-5.

Acer, Y. (2020), "Kıta Sahaneliği Kavramı, Sınırlandırılması ve Doğu Akdeniz Deniz Alanları Sorunu", Doğu Akdeniz ve Türkiye'nin Hakları, s.369-407, (Editörler: Kemal İnat, Muhittin Ataman, Burhanettin Duran), Seta, İstanbul.

Aksar, Y. (2019). Teoride ve Uygulamada Uluslararası Hukuk I, Seçkin Yayıncılık, Ankara.

Balık, İ. (2018). "Türkiye'nin Deniz Yetki Alanları ve Kıyıdaş Ülkelerle Yetki Alanı Anlaşmazlıkları", Kent Kültürü ve Yönetimi Hakemli Elektronik Dergisi, 11(1): 86-98.

Baran, D. (2020), "Will the Turkey-Libya Maritime Boundaries Deal Be Legally Valid If Haftar Takes Over Tripoli?", Al Sharq Strategic Research, <https://research.sharqforum.org/2020/01/02/will-the-turkey-libya-maritime-boundaries-deal-be-legally-valid-if-haftar-takes-over-tripoli/> (E. T: 02.02.2020): 1-7.

Başeren, S. H. (2013), “Doğu Akdeniz Deniz Yetki Alanları Sınırlandırılması Sorunu: Tarafların Görüşleri, Uluslararası Hukuk Kurallarına Göre Çözüm ve Sondaj Krizi”, Doğu Akdeniz’de Hukuk ve Siyaset, ss. s.253-305. (Edt. Sertaç Hami Başeren) Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayın No: 608, Ankara.

Başeren S.H. (2010). Doğu Akdeniz Yetki Alanları Uyuşmazlığı, Türk Deniz Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul.

Bilsel, C. (1998). Lozan I. Cilt, Sosyal Yayınları, İstanbul.

Bozkurk E.&Kütükçü A. (2000). Devletler Hukuku. Asil Yayın, Ankara.

Brownlie, I. (2002). Principles of Public International Law, Oxford University Press, New York.

Caşın, M. H. (2020). Uluslararası Andlaşmalar Hukuku. Yeditepe Üniversitesi Yayınevi, İstanbul.

Doğan, Ş. (2001). Milletlerarası Andlaşmalar ve Anayasa Yargısı. Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Niğde.

Gündüz, A. (2018). Milletlerarası Hukuk: Konu Anlatımı, Temel Belgeler, Örnek Kararlar, (Edt. Reşat Volkan Günel) Savaş Yayınevi, Ankara.

Ioannides, N. A. (2014), “Rough Seas Ahead: The Implementation of the Law of the Sea in the Turbulent Waters of the Eastern Mediterranean Sea” Cyprus Hum Rts L Rev., Vol:3, s.160.

Kuran, S. (2016). Uluslararası Deniz Hukuku, Beta Yayıncılık, İstanbul.

Kürkçüer, O. M. (1964). Siyasi Tarih (1789-1945), İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları, Ankara.

Lütem, İ. (1959). Devletler Hukuku Dersleri, Balkanoğlu Yayıncılık, İstanbul.

Malanczuk, P. (1997). Akehurst’s Modern Introduction to International Law, Routledge, London and New York.

"Maritime Delimitation and Territorial Questions between Qatar and Bahrain (Qatar v. Bahrain", IJC. Archived from the original on 2016-03-03. Retrieved 2013-10-13.)

Menemencioğlu, E (1938). Devletler Umumi Hukuku I, TC Kültür Bakanlığı Siyasal Bilgiler Okulu Yayını, İstanbul.

Meray, S. L. (1975). Devlet Hukukuna Giriş, AÜSBF Yayın No:206, Cilt II, Ankara.

Pablo Najera Davası, R.S.A, Vol: V: 468-473; https://legal.un.org/riaa/cases/vol_V/466-508_Pablo.pdf. (E. T: 02.03.2020).

Patrick W. (2019), “Greece Expels Libyan Ambassador in Row Over Maritime Boundaries”, The Guardian.

Paralı, Z. (2020), “Türkiye Cumhuriyeti İle Libya Devleti Ulusal Mutabakat Hükümeti Arasında İmzalanan Akdeniz’de Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılmasına İlişkin Mutabakat Muhtırasının Uluslararası Politikaya Etkileri”, Nazilli İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt:1 Sayı:1: 49-64.

Pazarcı, H. (2017). Uluslararası Hukuk Dersleri 1. Kitap, Turhan Kitabevi, Ankara.

Shaw, M. N. (2017). International Law, Cambridge University Press, Cambridge.

Shaffer B., (2018), “Eastern Mediterranean Energy: A Decade After The Major Discoveries” Turkish Policy. (<http://turkishpolicy.com/article/936/eastern-mediterranean-energy-a-decade-after-the-major-discoveries>. E.T: 21.01.2021).

Stocker, J. (2012), “No EEZ Solution: The Politics of Oil and Gas in the Eastern Mediterranean” Middle East Journal, Vol:66/4: 579-597.

Sur, M. (2019). Uluslararası Hukukun Esasları, Beta, Ankara.

Yaycı, C. (2012), “Doğu Akdeniz’de Deniz Yetki Alanlarının Paylaşılması Sorunu ve Türkiye”, Bilge Strateji, Cilt: 4, Sayı:6: 1-70.

UN Treaty Handbook (2012). United Nations Publication, Ceneva. (<https://treaties.un.org/doc/source/publications/THB/English.pdf>)

Yaycı, C. (2020), “Türkiye-Libya Arasında İmzalanan Münhasır Ekonomik Bölge Anlaşması’nın Sonuç ve Etkileri”, Dosya: Türkiye’nin Libya Hamlesi, <https://kriterdergi.com/file/126/turkiye-libya-arasinda-imzalanan-munhasir-ekonomik-bolge-andlasmasinin-sonuc-ve-etkileri>. (E. T.: 03.02.2020): 34-38.

Yüksel, C. & Deniz B. , “Uluslararası Hukukta Doğu Akdeniz Krizi ve Türkiye ile Libya Arasındaki Deniz Yetki Alanlarını Sınırlandırma Mutabakatının Değerlendirilmesi”, Public and Private International Law Bulletin, Prof. Dr. Cemal Şanlı’ya Armağan, Cilt: 40, Sayı: 1: 519-556.